

משקל במעלות משמעותו ההלכתית (חלק ב') – 1148

לעיל למדנו, סוגיית ה' על ספסל, ועל אחריותם בנזיקין אם נשבר הספסל עליו ישבו, ובטענה שהיה עליהם לקום, ושיטת המערכי לב, שלא מדובר על כובד או משקל כי אם על פעולה, כי אדם חי, מייצב עצמו כל הזמן ולכן הדיון אינו על משקל כי אם על "כוחו". – ולקמן שיטות נוספות בענין זה.

בירורי חיים חלק י' סמן קב"ח עמ' תרל"ו

שאלה ע"ד שאלתנו מנין יהודים התפללו בימים של נגיף הקורונה ואח"כ נתקבצו ונתווספו עוד הרבה מתפללים ולבסוף קנסו את כולם האם יכולים הראשונים לתבוע את האחרונים...

אולם בשוחחי על זה עם הגאון רבי יהודא סילמן שליט"א אמר דלדעתו גם העשר(ה) הראשונים חייבים בקנס ואינם יכולים להטיל על אחרים את החוב והקנס שהטילו עליהם ע"כ. וכמה תלמידי חכמים שיחי' הוסיפו לומר וכי מאן דהו מנע בהדיהו דעשרה הראשונים לברוח ביאורן של דברים הרי עשרה הראשונים ראו שמקומץ אנשים נעשה ציבור גדול וא"כ היה להם לקום לצאת מביהכ"נ וכיון שלא עשו כן איהו דאפסיד אנפשיה וראה לדבר מצינו בסוגיא דספסל בבא קמא י ב דחמשה בני אדם ישבו על ספסל אחד ולא שברוהו ובא אחד וישב עליו ושברו האחרון חייב ואמר רב פפא כגון פפא בר אבא, וברש"י ד"ה כגון שהיה בעל בשר וראה בתוס' ע"א ד"ה 'כגון' דהביאו מר"ת דדוקא פפא בר אבא שהוא אדם כבד ומתוך כבדו מונען לעמוד אבל שאר בני אדם שאין כבדין כל כך ואין סמיכתן הישענותם מעכב מלעמוד 'אינהו נמי פשעו שלא עמדו וכולן חייבין' ע"כ. ולפי"ז נימא נמי בנד"ד עשרה הראשונים היה להם לקום לצאת מביהכ"נ וכיון שלא עשו כן נתחייבו. העולה מן הדברים נראה שגם עשרה ראשונים חייבים בקנס ואינם יכולים להטיל חובתם על אחרים.

האם לדעתך הדמיון עולה יפה ? על פי השיטות לעיל ועל פי השיטות לקמן !

מעלות בשבת, הרב לוי יצחק הלפרין, עמ' ע"ד / הגדרת משמעות המשקל

...שפעולה הנעשית ע"י כובד האדם נחשבת כאילו עשאה בידים....ב"ק דף י' ע"ב מהברייתא בה למדנו חמישה שישבו על ספסל אחד ולא שברוהו ובא אחד וישב עליו ושברו האחרון חייב שיטת רש"י לפי מה שביארו הגר"א בהגהותיו שם אות ג' שמסקנת הגמרא היא שהברייתא מדברת באופן שבלי האחרון הספסל לא היה נשבר, האחרון סמך על היושבים ומנע מהם מלקום גם הכביד עליהם עד שנשבר הספסל, אבל אם האחרון לא מנע מהם מלקום כולם חייבים משום שהיה עליהם לקום בדין האחרון בודאי אי אפשר לחייב את הראשונים על מעשה הישיבה שלהם כי בשעת ישיבתם לא היה שום חשש לשבירת הספסל א"כ ישיבתם לא נחשבת למעשה היזק ומ"מ עכשיו חייבים מפני שהיה עליהם לעמוד על כורחנו שהכובד שלהם הוא המחייב אותם...

תחומין ה' הרב ישראל רוזן (משמעות הלכתית של משקל בהלכות שבת)

יש לדון בהל' שבת, האם תוצאה שהאדם גרם לה ע"י משקלו וכבדו האם קרויה מעשיו וכחו להתחייב? דוגמה לדבר, אדם שעמד ע"ג קורה כבדה מבעוד יום וממשיך בעמידתו בשבת ועי"כ דורך ענבים וסוחטן, היתחייב משום דש על "פעולה" זו של "המצאותו" שם ו"היותו בעל משקל וכובד" ?

יש לברר ענין זה של כח הכובד אי חשיב מעשה מסוגיא דב"ק י' ע"ב. דתניא התם: "ה' שישבו על ספסל ולא שברוהו ובא אחר וישב עליו ושברו - האחרון חייב". ושם בגמ': "אילימא דבלאו איהו לא איתבר, פשיטא? אלא דבלאו איהו נמי איתבר - מאי קעביד?... לא צריכא דבלאו איהו הוי מיתבר בתרי שעי והשתא איתבר בחדא שעה, דאמרי ליה: אי לאו את הוי יתבינן טפי פורתא וקיימין. ולימא להו: אי לאו אתון בדידי לא הוי מיתבר? לא צריכא לבתר דסמך בהו תבר... וקי"ל כוחו כגופו דמי".

בביאור סוגיא זו יש כמה שיטות. ראה בבאור הגר"א דפירש את שיטת רש"י שקושיית הגמ' "אי לאו אתון בדידי לא הוי מיתבר" קאי גם ארישא, אפי' היכא שבלאו איהו לא הוי מיתבר כלל, ובכ"ז כולם חייבין. ופירש"י הטעם: "היה לכם לעמוד, ומדלא עמדתם אתם כמוני שברתם".

לכאורה לשיטה זו יש להוכיח שכובד האדם קרוי מעשה ידיה, שהרי הם כשישבו לאו מידי עבדו, ואין לחייבם על עצם ישיבתם, שהרי "בלאו איהו לא הוי מיתבר כלל". וכל מה שחייבים גם הם היינו על המשך ישיבתם שם כשנוסף עליהם האחר. והרי בכח"ג לא עשו מעשה חדש אלא המשיכו לשבת, וכחצי דעומד על קורה מע"ש וממשיך לדרוך בכבדו בשבת. משמע דחובד מחייבם בכח"ג. אולם א"א לומר כן וכפי שיבואר...

ועכצ"ל דהסוגיא בב"ק לענין ה' שישבו על ספסל אזדא כמאן דדאין דינא דגרמי, ומצד זה יש לחייב את המונע בעדם מלקום, ואין זה מגדרי כחו ו"מעשה" ידיה אלא דין מיוחד בנזיקין דמחייבין בגרמי (או אפי' בגרמא). א"כ אזדא לראיה הנ"ל שכובד הוי מעשה, דרצינו להוכיח מקושת הגמ' "אי לאו אתון בדידי לא הוי מיתבר" ולפיכך כלם חייבין אף "אי בלאו איהו לא איתבר כלל", ולמש"כ פשיטא שאין חיובם משום דכבדם חשיב מעשה וכל רגע ורגע שהם יושבים כאילו פועלים מעשה שבירה, אלא חיובם מדיני דגרמי או גרמא, שיכלו לקום ולהציל הספסל, ומנעו הצלתו ע"י המשך ישיבתם.

והנה הדברים מפורשים ברש"י שם ב"ק י' ע"ב שפירש סיבת חיובם "אי בלאו איהו לא הוי מיתבר", לא משום שהשתא הם עושים מעשה בכבדם, אלא כל חיובם מצד הטענה ש"היה להם לעמוד", וזו פשיעה שיש לחייב עליה בנזיקין בלבד. וז"ל: "ולמא להו אי לאו אתון בדידי לא הוי מיתבר - היה לכם לעמוד, ומדלא עמדתם אתם כמוני שברתם". הוי אומר: אין טענתו שהם כמוהו שברו בעצם ישיבתם, שכן י"ל שכובד אינו מעשה, והרי אין לחייבם על מעשה הישיבה הראשון דמיירי גם בגוונא שבלאו איהו לא הוי מיתבר כלל. ומשמע שאין כל מעשה בפועל מצדם המחייבם אלא רק טענה בנזיקין שהיה להם לעמוד. והרי זה דומה לדינא דנתקל פושע דמיקרי אדם המזיק משום דהיה לו לעמוד או דהיה לו להזהיר. ובכח"ג הרי הנזק נגרם ע"י ההתקלות בו, ולא ע"י כבדו ומשקלו. ומאי מעשה יש ליחס לו הכא? וכי עצם היותו בעל גוף ובעל חומר קרוי מעשה ידיה? ע"כ דדינא דנזיקין שאני לענין זה.

וראה מש"כ הגאון רש"י אורבך שליט"א בספרו מאורי אש פ"ג עמ' סד שדן האם יש לדמות את דינא דשבת לנזיקין, כגון אדם העומד עם אש בידו ולא זו ובא אחר ובשל כנגדה, האם יש לחייב את העומד עם האש משום שהיה לו לילך משם? וכן אם אדם שוכב ברה"ר ומישהו נתקל בו ונעשית בו חבורה, האם המונח יתחייב כמעשה שבת ידיה? ומסיק שם דלא דמיא כלל שבת לנזיקין, ובנזיקין בלבד חייב, ומצד חיובי שמירה אתיין עלה.

אם נסכם את שיטת רש"י לפי ביאור הגר"א נמצא שאם כלם ישבו בחפשויות ובלאו איהו לא הוי מיתבר כלל, והוא נוסף עליהם (ולא מנעם מלעמוד) וע"כ נשבר - כלם חייבין. אך לא מצד שכבדם חשוב מעשה בפועל אלא "דהיה להם לעמוד", ובדינא דגרמי או גרמא. ובדיוק מאותה סיבה "אי בלאו איהו הוי מיתבר בתרי שע"י והאחרון לא ישב כלל רק מנע בעדם מלקום - הוא לבדו חייב, דהיה לו להניחם לקום, וה"ל גרמי או גרמא, ובנזיקין בלבד חייב, דאלת"ה - ולא נבוא מצד גרמא - במקרה השני (שמנעם מלקום) מאי קעביד? ועוד, דאי תימא שכובד חשוב מעשה א"כ במקרה זה הם "בעלי המעשה" ולפחות כלם יתחייבו בשוה.

והנה הגר"א בחו"מ שפא שם כתב שזו שיטת רש"י בלבד, אך שיטת הטור שקושת הגמ' "ולמא להו אי לאו אתון בדידי לא הוי מיתבר כלל" וכלם חייבין, קאי רק אי בלאו איהו הוי מיתבר בתרי שעי. אבל אי בלאו איהו לא הוי מיתבר כלל - האחרון לבדו חייב, למרות שהיו יכולים לקום ולהניח לספסל מלהשבר.

וצ"ע, אמאי, סו"ס הם שברו בכבדם ובמשקלם? ע"כ זו ראייה ברורה דשיטה זו - הטור - ס"ל להדיא דאין הכובד מעשה, ואין לחייבם כלל על עצם המשך ישיבתם, אלא רק על מה שישבו בתחילה כשע"כ ישבר הספסל בתרתי שעי, ואין לחייבם אפי' על מאי דהוי להו לעמוד ולא עמדו.

וגדולה מזו כתב שם הגר"א בשיטת הרמב"ם והשו"ע דלדידם אפי' אי בלאו איהו הוי מיתבר בתרי שעי בכ"ז האחרון לבדו חייב אפי' אם לא נסמך עליהם כלל ויכלו לקום וללכת. ועי"ש שגירסתם בסוגין שונה, והגר"א סיים שם דשיטה זו "היא המחזורית". ושוב הדברים תמוהין ביותר, מדוע יפטרו הם, הרי הם ממשיכים ומכבידים על הספסל וכחם שותף בשבירה, והלא גם בעת ישיבתם פשעו קצת בכך שבלאו איהו ג"כ הוי מיתבר בתרי שעי? ע"כ צ"ל דפטורים משום שכובד אינו מעשה ומכיון שבעת ישיבתם לא נשבר ויכלו לקום אין מעשה הישיבה מעשה המחייב בנזיקין, ומה שהמשיכו לשבת ונשבר ע"י אדם נוסף, ובכובד כלם ביחד - איהו לאו מידי עבדו. (אך אה"נ אם לא היה נוסף אדם והם היו ממשיכים לשבת שעתיים והספסל היה נשבר - יתחייבו, כנלענ"ד ופשוט הוא. והטעם דאז החיוב על מעשה הישיבה הראשון, ודוק). וס"ל לרמב"ם ולשו"ע שבכח"ג אין לחייב בתורת גרמא ע"י דה"ל לקום ולא קמו.

ומ"מ לפי דרכנו שמענו בבירור שכובדם אינו מעשה המחייב.

...מכל הלין נשמע ברור שבדינא דה' שישבו על ספסל בגוונא דכלם חייבין אין זה מצד כבדם ה"עכשווי" אלא משום שהיה להם לקום או דלא היה להם לשבת לכתחילה. וכאמור, לשיטות הטור והרמב"ם בכה"ג באמת פטורים, וראיה ברורה שאין כבדם הנמשך נחשב למעשה עכשיו.

אם נשוה את הדבר לנדוננו, למעלית, נראה לי ברור דהאדם הנכנס לתא דומה ליושב על ספסל דבלאו כח המנוע "לא הוי מיתבר כלל" ולא היה קורה כלום. כשבא אח"כ הכח החשמלי ודוחף ועיי"כ נגרמות פעולות חשמליות, ה"ז דומה לאותו אדם הנוסף ליושבי הספסל. כאמור אין לחייב כלל את הראשונים שהשתתפו בשבירה כאילו עשו מעשה בפועל, בכבדם, ולאותן שיטות (רש"י) שבכה"ג כולן חייבין היינו רק בנוזיקין "דהיה להם לעמוד". ובשבת פשיטא שאין לחייבו בכה"ג וכמ"ש לעיל בשם **המאורי** אש שאם אדם מחזיק באש שקדם למבשל הריהו פטור ולא עביד מעשה כלל ואין לחייבו משום שהיה לו לילך. וכן אי שכב ברה"ר ומישהו נתקל בו בשבת ונתהוה בו חבורה, פשיטא דאין השוכב חייב כלל בדיני שבת משום שהיה לו לעמוד או להזהיר.

מה גם שבמעלית אין לו אפשרות כלל לצאת תוך כדי ירידה, ולא שייך כלל לדמות לענינא דהתם "דהיה לו לעמוד". ואשר לעצם כניסתו למעלית בעמידתה, וידע שאח"כ כשיבוא כח החשמל ויסייע למנוע בהורדה נ"ל פשוט שאין לחייבו מידי בדינא דשבת, דלאו מידי עביד. האדם כשנכנס למעלית רק יצר "נתון מוקדם" ו"הכנה מוקדמת" בעלמא שלפיה המנוע יתאמץ אח"כ פחות, אבל סמי מכאן כל פעולה ידידה ואין כאן כל כח ומעשה שיש לייחסם אליו, שהרי הוכחנו שכובדו ה"מופעל" בעת הירידה אינו נחשב מעשה בפועל, ועצם הכניסה המוקדמת איננה מעשה איסור שבת.

לענ"ד פשיטא שאין זה אפי' גרמא במלאכת שבת, וכגון שמלא כדי חרס במים שיתבקעו ע"י האש ויכבוה דהו"ל גרמא. ואה"נ יתכן שבדוגמא דלעיל שאם יבוא אדם עם אש בידו למקום שידוע שאח"כ יכפוהו להשאר שם ויבוא מישהו ויבשל באש - שמא יש לאסור על הראשון לבוא מדיני גרמא באיסורי שבת, שגרם לבישול (שאמנם ייעשה ע"י אחר) ואנן אסרינן גרמא בשבת מדרבנן שלא במקום פסידא. אך בנדון המעלית הרי הפעולה בין כך תיעשה, והמעלית תרד בכל מקרה ויתרחשו כל הפעולות החשמליות. א"כ נ"ל פשוט שאין לדון את הנכנס לתא שגרם לתוצאות שיש בהם איסור שבת, והרי איהו עצמו לאו מידי עביד בעצם הפעולה, להנחתנו שכובד אינו מעשה, וא"כ אין כאן לא מעשה ידידה - בעת הירידה, ולא גרמא מחמתיה - בעת כניסתו. ולית לן בה...

ושם בהרחבה ומסוגיות נוספות.

ש"ש ב, הערות פרק כג הערה קסו - מהגרש"ז אוירבך זצ"ל

אם נחשוש שכובד האדם חשיב כעושה, הרי הכל מתחיל ונגמר ע"י האדם, אך אעפ"כ נראה כיון שהאדם היורד נח ואינו עושה כלום, והוא רק נכנס למעלית שבלא"ה היתה יורדת, וכל מה שנעשה כעת ע"י כובד האנשים היה נעשה הכל בדיוק כמו עכשיו גם אם לא היו נמצאים בה, לכן מסתבר דכניסת האנשים חשיב כהכנסת משא כבד לתוך המעלית, ולא עבר כלל אדאורייתא...., וכיון שאם רק הכניס משא הרי זה ודאי גרמא הואיל והירידה מתחלת רק אחר כך וגם אינו מחדש כלום כיון שהכל היה נעשה גם בלי המשא, הוא הדין נמי כשהוא עצמו נכנס...

וגם הואיל והירידה היא רק אח"כ ע"י החשמל לאחר שהאדם כבר נמצא בתוכה, שפיר מסתבר כדאמרון, דחשיב רק כגורם להקל במעט את המשא וקיל טפי ממסייע....

וכיון דבשעה שהאדם נכנס למעלית עדיין לא נעשה שום דבר, ועד שמגיע הזמן שהחשמל הבא מהרשת משחרר את בלם העצירה של המעלית א"א כלל לדעת מה יהיה מספר האנשים, וכיון דהחשש שזה יהיה מצומצם בדיוק הוא רחוק מאד, וגם אמרנו דמסתבר שזה רק גרמא, לכן נראה דאין למחות במי שנוהג להקל גם בירידה, אך אעפ"כ רצוי מאד לתקן שהנורות תדלקנה כל הזמן, רק תהיינה מכוסות במכסה והמעלית רק תגלה או תכסה אותן, ומסתבר שגם לדעת החזו"א אין לחשוש בזה לאיסור בונה, עכ"ד.

לשים לב, הנימוק של גרמא אינו עומד בפני עצמו, וגם לכאורה היה יכול להוות היתר רק במקרה של הפסד ולא רק נוחות וכד' - ועיין לקמן.

מכיון שאינו אלא גרמא... אינה טעונה הבהרות... (806) ונקודה זו שבפועל כשנכנס למעלית האדם אינו עושה מאומה, אלא נחשב כאבן או משא כבד שאדם מניח במעלית הוזכרה רק בשולי הדברים מבלי להשתמש בהגדרה של "מצמצם" בשמה המפורש. אלא שלאחר כל הדברים האלה, לכאורה ההיתרים מספיקים רק למקום הפסד או חולי, אך מגדר גרמא שהותרה רק במקום הפסד לא יצאנו... ואולם כפי שיבואר להלן, רבינו זצ"ל מצא מקום להחמיר בזה (לא מעיקר הדין כנראה מלשוננו), רק במקום שהדבר הנגרם הוא איסור תורה, וזה קיים לדעתו רק באופן שזו המעלית היורדת גורמת להדלקת נורת ליבון לסימון... (807) עיקר חששו של רבינו זצ"ל... היה כאמור בגלל חשש מלאכה דאורייתא שיש בהדלקת נורות ליבון שהמעלית מפעילה. ולכן סיים שלכתחילה יש לדאוג לצורת סימון שאינה קשורה להדלקת נורות ליבון... אך כיום במעליות חדשות לא קיימת בעיה זו מפני שהשימוש לסימון כיום הוא בנורות לד... אין איסור תודה בהדלקתן...

(813) לדעת רבינו זצ"ל, הפעולה הנפעלת מכוח הכובד של האדם בשעה שהאדם אינו פועל מצידו שום פעולה, איננה נחשבת בשבת למלאכה, ורק תחילת פעולתו בכובד גופו נחשבת כמובן לפעולה... (משום כך אדם שיעלה או ירד על גבי מדרגות נעות בשעת תנועתם יכול להיחשב לפועל איזו פעולה שיש בה איסור, ברגע שהוא מניח רגליו על אותן מדרגות, אך אדם שנכנס למעלית בשעה שזו איננה נמצאת בתנועה, לא פעל שום פעולה בעת כניסתו למעלית... (818 - לגבי המעלית) דעת רבינו זצ"ל היתה שפעולת האדם בכבוד גופו איננה נחשבת כלל למלאכת מחשבת... אמנם... לכאורה מידי גרמא לא יצאנו, וזה לא הותר אלא במקום הפסד, אך באמת בנידון דידן, מדובר על פעולה שהאדם לא מכוון לה, וגם לתוצאה בדר"כ אין לגביו משמעות, ומסתבר שמשום כך רבינו זצ"ל לא חשש לזה אלא באופן שבו מתהווה מלאכה דאורייתא, אך לא חשש לדברים אחרים, שאינם אסורים אלא מדרבנן...

(819) המעליות החדשות... מדידת המשקל נעשית באופן דיגיטלי ברצפת תא המעלית עם כניסת כל נוסע ונודע ומחמת פעילותו ממש (ולא במצב גרמא), אלא שהנתון לא נשלח למחשב אלא כאשר דלתות המעלית נסגרות... אשר על כך מכון טכנולוגי מדעי להלכה, נאלץ להפסיק את ההתקשרות עם החברות הגדולות...

מכון צומת... לא ניתן להשביט את מנגנון השקילה... בנסיבות שנוצרו הכריע בשעתו הרב ישראל רוזן ז"ל, שיש מקום להקל... את ההסבר קיבלתי מהרב מנחם פרל שליט"א... אמנם כן הוא ששקילת נוסעים מתבצעת באופן רצוף... וכך כן כל אדם שנכנס למעלית מבצע פעולת שקילה בשעה שהוא מניח את ארגלו על רצפת המעלית, אלא שתוצאת שקילה זו אינה נאגרת בשום זכרון ממוחשב, ולמעשה המנגנון בנוי כך שהוא מצבע ברציפות שקילה אחר שקילה מאה פעם בשניה... ורק השקילה האחרונה שמבוצעת ברגע סגירת הדלת, היא לבדה זו שמגיעה למחשב שקובע אם המעלית רשאית לנוע, אם אין בה משקל העולה על המותר, ונתון זה הוא גם המכתיב את ויסות המהירות... ושקילה זו האחרונה, אכן מתבצעת רק מכח הכובד של האדם, ולא מכח מעשה חדש שלי¹,... בשולי הדברים יש לציין כי מדידות דיגיטליות שאין בהן תועלת... קיימות כיום במכשירים רבים... כמו המזגן והמקרר...

יש להעיר, שהגרש"ז נוקט שאם הפעולה היתה מתחרשת גם ללא פעולת האדם, יש להתיר, ומכאן שיש לבחון כל פעולה במעלית האם היתה מתרחשת וכו'.

¹ לכאורה אם אדם מרים רגל במעלית יש שינוי, וקצ"ע.